

10. Козюбра М.І. Принцип верховенства права і права людини / М.І. Козюбра // Права людини і правова держава (До 50-ї річниці Загальної Декларації прав людини): тези доп. та наук. повідомлень (10-11 грудня 1998 р). – Х., 1998. – С. 47–48.

11. Бадира В.А. Виправлення засуджених як *opinio moralis* // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ: Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2005. – № 1 (23) – С. 77–83.

12. Кушніренко О.Г. Слінько Т.М. Права і свободи людини і громадянина: навч. посіб. – Х.: Факт, 2001. – 440 с.

УДК 343.2

МУРАВЬОВ К.В.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ОСІБ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ КРИМІНАЛЬНЕ ПОКАРАННЯ

У статті на основі аналізу норм чинного законодавства України визначено можливі шляхи вдосконалення забезпечення дотримання прав осіб, які відбувають кримінальне покарання. Зазначено, що під правами осіб, які відбувають кримінальне покарання, слід розуміти комплекс закріплених у законах України та міжнародно-правових актах прав, які встановлюються за особами, котрі відбувають кримінальні покарання, в обсягу, відповідному правам усіх інших громадян, за винятком обмежень, установлених законодавством та вироком суду.

Ключові слова: *вдосконалення, забезпечення, дотримання права, кримінальне покарання, нормативно-правовий акт.*

В статье на основе анализа норм действующего законодательства Украины определены возможные пути совершенствования обеспечения соблюдения прав лиц, отбывающих уголовное наказание. Отмечено, что под правами лиц, отбывающих уголовное наказание, следует понимать комплекс закрепленных в законах Украины и международных правовых актах прав, которые закреплены за лицами, которые отбывают уголовное наказание, в объеме, соответствующем правам всех граждан, за исключением ограничений, установленных законодательством и приговором суда.

Ключевые слова: *совершенствование, обеспечение, соблюдение права, уголовное наказание, нормативно-правовой акт.*

The article based on an analysis of the current legislation of Ukraine identified possible ways to improve the enforcement of the rights of persons serving a criminal sentence. It is noted that when the rights of persons serving a criminal sentence, should understand complex enshrined in the laws of Ukraine and international legal acts of the rights established for persons serving a criminal sentence in the amount corresponding to the rights of all other citizens, except for the limitations established by law and court verdict.

Key words: *improvement, maintenance, human rights, criminal penalties, legal act.*

Вступ. Сьогодні наша держава перебуває на шляху свого становлення і розбудови, які охоплюють усі сфери життя суспільства. Не оминув цей тривалий та складний процес і функціонування органів та установ, які виконують кримінальні покарання. Суттєві зміни відбулись у законодавчому забезпеченні діяльності цих інституцій. Однак, незважаючи на це, існує ціла низка суттєвих проблем у механізмі реалізації державної політики у сфері виконання покарань,

© МУРАВЬОВ К.В. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри фінансового та банківського права (Інститут права імені князя Володимира Великого Міжрегіональної Академії управління персоналу)

без конструктивного вирішення яких не можна сподіватися на його ефективне і результативне функціонування. Так, однією із нагальних проблем у сфері виконання кримінальних покарань є забезпечення дотримання прав осіб, які відбувають покарання, з урахуванням найвищих світових стандартів. Отже, важливим науковим завданням є внесення пропозицій щодо можливості вдосконалення забезпечення окремих прав вищенаведених осіб.

Стан дослідження. Дослідженню окремих проблемних аспектів прав осіб, які відбувають кримінальне покарання, присвячували увагу у своїх наукових працях такі вчені: В.А. Бадіра, В.С. Батиргарєєва, Ю.В. Баулін, І.Г. Богатирьов, В.В. Василевич, А.П. Гель, В.О. Глушков, Т.А. Денисова, О.М. Джуза, В.П. Смелянов та ін. Однак, незважаючи на велику кількість досліджень, додаткової уваги, на нашу думку, потребує питання визначення шляхів удосконалення забезпечення дотримання прав осіб, які відбувають кримінальне покарання.

Постановка завдання. Метою статті є визначення можливих шляхів удосконалення забезпечення дотримання прав осіб, які відбувають кримінальне покарання.

Результати дослідження. Одним з основоположних прав осіб, які відбувають кримінальне покарання, є їхнє право на отримання інформацію. Як слушно зауважує С.В. Петров, право на інформацію – це природне право, виникнення якого ґрунтується на постійному і вибірковому інтересі до змісту інформації [1, с. 7]. Сутність зазначеного права розкривається у п. 1 ч. 1 ст. 8 КВК України, відповідно до якого засуджені мають право на отримання інформації про свої права й обов'язки, порядок та умови виконання й відбування призначеного судом покарання. Адміністрація установи чи органу, який виконує покарання, зобов'язана надати засудженим зазначену інформацію, а також ознайомлювати їх із змінами порядку й умов відбування покарань. Слід зазначити, що важливим проявом права осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, на отримання інформації є їхнє право на листування з особами, які перебувають поза межами колоній, а також право вести з ними телефонні розмови, зокрема у мережах рухомого (мобільного) зв'язку, користуватися глобальною мережею Інтернет, що закріплено у ст. 107 КВК України [2]. У цьому контексті слід зазначити, що право засуджених на користування Інтернетом та засобами мобільного зв'язку з'явилося нещодавно із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів» від 8 квітня 2014 р. [3]. У подальшому вищенаведене право було деталізовано у ст. 110 КВК України шляхом прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених» від 7 вересня 2016 р. [4]. Зокрема, зазначено, що засудженим надається право користуватися мережею Інтернет під контролем адміністрації. Засуджені можуть створювати електронну поштову скриньку та користуватися нею під контролем адміністрації установи виконання покарань. Адміністрація установи виконання покарань ознайомлюється зі змістом вхідних і вихідних повідомлень у разі, якщо це необхідно з огляду на індивідуальні ризики окремих засуджених [2]. Із приводу запровадження вищенаведеного права осіб, які відбувають кримінальні покарання, окремі вчені слушно зауважують, що дозвіл засудженим на користування Інтернетом і мобільним зв'язком мав наслідком суттєву зміну пенітенціарної системи за рахунок значного розширення прав засуджених та ув'язнених. Народний депутат України Ю. Мирошниченко створив постійно діючу науково-експертну платформу для обговорення та розробки законопроектів із пенітенціарних питань. Здається, ніколи українська в'язниця не була настільки наближеною до перших пенітенціарних ідеалів і міжнародних в'язничних стандартів, обсяг дотримання яких може дозволити собі держава на сучасному етапі, яка пережила революцію та наразі перебуває у стані війни [5, с. 123]. Водночас виявились і противники законодавчих змін щодо розширення переліку прав осіб, які відбувають кримінальні покарання. Так, коли вищенаведені закони перебували на стадії законопроектів, експерти Головного науково-експертного управління Верховної Ради України протестували проти впровадження у в'язницях Інтернету та полегшення користування телефоном, вважаючи, що найбільш важливим елементом ізоляції є істотні обмеження у спілкуванні засудженого з особами, що перебувають на волі, за межами відповідної установи. Зокрема, зауважували, що без ізоляції засуджених і похідних від неї обмежень не може бути, й позбавлення (обмеження) волі як виду кримінального покарання. Як слушно із цього приводу зауважують співробітники громадської правозахисної організації «Донецький Меморіал» у своїй доповіді «Дотримання прав ув'язнених в Україні – 2015», турбота зазначених вище експертів про інтереси правосуддя є надуманою – жодних підтверджень тезису про загрозу їм експерти не надають, тоді як досвід показує, що небезпека постраждати цим «інтересам правосуддя» набагато менш значуща, ніж можливість втратити засудженими соціальні зв'язки через їх надмірну

ізоляцію. Експерти Головного науково-експертного управління Верховної Ради України навіть не згадують про пошук балансу між цими факторами, бо, вочевидь, ніколи не намагались у своїх висновках знаходити баланс інтересів тюремного відомства та засуджених [6, с. 14]. Отже, запровадження на законодавчому рівні права осіб, які відбувають кримінальне покарання, на користування Інтернетом і засобами мобільного зв'язку є позитивним кроком у напрямі забезпечення їхніх прав загалом, а тому потребує подальшого розвитку щодо зменшення втручання адміністрації установ виконання покарань у можливість його реалізації, а також створення необхідних і належних технічних умов його реалізації.

Негайного вирішення, на нашу думку, потребує проблема забезпечення прав осіб, які відбувають кримінальні покарання, на належне матеріально-побутове забезпечення. Поточний рівень заповнення слідчих ізоляторів та установ виконання покарань – 70 тисяч ув'язнених і засуджених, що становить 63% (112 000 місць) [7]. Водночас у свій останній візит Європейський комітет проти катувань в Україні, окрім іншого, звернув увагу на локальні перенаселеності камер окремих колоній. Наприклад, у багатьох камерах на одного ув'язненого доводилося по півтора квадратних метра площі замість чотирьох, як це належить відповідно до міжнародних стандартів і кримінально-виконавчого законодавства [8]. На загальнодержавному ж рівні проблеми переповненості в'язниць як системної в Україні вже не існує. За даними, розміщеними в звіті Ради Європи за 2014 рік, Україна перебуває серед країн із найменшою щільністю ув'язнених на 100 наявних місць (65,7 ув'язнених у порівнянні з 94 у середньому в Європі). Чимало установ заповнені на 50–60%. Водночас комунально-побутові умови утримання в'язнів – спальні приміщення, часто на 40–80 осіб, нерідко погані туалети, відсутність вільного доступу до душу та інші – в багатьох в'язницях не змінилися [6, с. 7]. Також Європейський комітет проти катувань в Україні у своєму останньому звіті зазначив, що в Київському слідчому ізоляторі матеріально-побутові умови були неналежними майже в усіх камерах, за винятком корпусу для тримання жінок [8]. Нині ця проблема вирішується шляхом закриття або перенесення на іншу місцевість окремих установ виконання покарань і слідчих ізоляторів. Проте й на сьогодні існує проблема щодо оптимізації розміщення осіб, які відбувають кримінальні покарання. Окрім цього, задля розвантаження установ виконання покарань, а також задля відновлення прав і законних інтересів людей, засуджених до позбавлення волі, права яких були значно обмежені під час утримання під вартою, Верховною Радою України було прийнято так званий «Закон Савченко». Йдеться про Закон України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання» від 26 листопада 2015 р. [9], положення якого спрямовані на відновлення прав і законних інтересів людей, засуджених до позбавлення волі, права яких були значно обмежені під час утримання під вартою; сприяння зменшенню строків утримання у слідчих ізоляторах громадян, які перебувають під слідством і судом; приведення у відповідність до міжнародних стандартів умов утримання під вартою; значне зменшення строків утримання осіб у слідчих ізоляторах; економія бюджетних коштів у зв'язку із скороченням кількості людей, яких утримують у слідчих ізоляторах. Вищенаведений нормативно-правовий акт передбачає введення у законодавство положення про збільшення коефіцієнту зарахування часу утримування під вартою у слідчих ізоляторах до покарання у вигляді позбавлення волі, обґрунтоване необхідністю забезпечення соціальної справедливості, практичної реалізації принципу презумпції невинуватості, припинення негативної практики тривалого утримання у слідчих ізоляторах осіб на стадії досудового розслідування кримінальних проваджень, а також необхідністю розвантаження вітчизняних слідчих ізоляторів, що водночас покращить умови перебування там тих осіб, які не будуть звільнені після прийняття цього акта [10]. Прийняття вищенаведеного нормативно-правового акта не залишилося поза увагою вчених, які цілком доречно критикують окремі аспекти, пов'язані з набранням ним чинності. Зокрема, зазначається, що є вкрай необґрунтованим відкидати очевидний негативний вплив зазначеного Закону на криминогенну ситуацію в Україні через звільнення дезадаптованих осіб, які вчинили тяжкі злочини. Проблематика цього Закону повинна аналізуватися через призму питання: як можна було приймати такий важливий закон без будь-якого криминологічного обґрунтування та покладати в його основу абстрактний, нічим не підтверджений коефіцієнт? Із самого початку було зрозуміло, що положення «день за два» було вкрай ненадійним коефіцієнтом для зарахування строку перебування у слідчому ізоляторі у строк покарання. І вже сьогодні з'являються голоси авторитетних експертів: закон було прийнято зарано та без належного обґрунтування [5, с. 127]. Отже, на сьогодні гострого вирішення потребує проблема, пов'язана із забезпеченням прав осіб, які відбувають кримінальні покарання, на їхнє належне матеріально-побутове забезпечення. Вирішення вищенаведеної проблеми

потребує, зокрема, здійснення державою належного матеріально-технічного і фінансового забезпечення органів та установ виконання покарань.

Окремої уваги заслуговує проблематика дотримання прав осіб, які відбувають покарання, на звернення до компетентних органів. Згідно із п. 4 ч. 1 ст. 8 КВК України засуджені мають право звертатися відповідно до законодавства із пропозиціями, заявами та скаргами до адміністрації органів й установ виконання покарань, органів вищого рівня, до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Європейського суду з прав людини, а також інших відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, до уповноважених осіб таких міжнародних організацій, суду, органів прокуратури, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування й об'єднань [2]. Так, розглядаючи проблеми звернення осіб, які відбувають кримінальні покарання, до національних компетентних органів, слід ще раз згадати про те, що нещодавно було ліквідовано обласні управління Державної кримінально-виконавчої служби й замість них створено шість міжрегіональних управлінь. Йдеться про неочікувані результати такої політики, які доволі важко спрогнозувати. Можуть виникати питання щодо оперативності реагування керівництва міжобласних управлінь на непередбачувані події в установах (для прикладу, незрозумілий конфлікт в Ірпінському виправному центрі, що мав місце 20 липня 2016 р., непокоря засуджених у Машівській виправній колонії (№ 9), що на Полтавщині, або масова відмова від роботи засуджених в Одеській виправній колонії № 14), питання визначення меж автономії керівництва пенітенціарних установ і створення механізму підзвітності керівництва в'язниць із більшими повноваженнями [11, с. 158]. Також уваги заслуговує інформаційне наповнення офіційного сайту Державної кримінально-виконавчої служби України, який, на відміну від сайтів пенітенціарних служб західних країн, не говорить майже нічого про те, як, кому й на що поскаржитися засудженому з колонії та ув'язненому зі слідчого ізолятора. Сайт не містить інформації про те, на що саме можна скажитися прокурору і в якій формі, на що – Омбудсману, на що – керівнику місцевої поліції, а на що – Міністру юстиції. Сайт не містить окремої доступної рубрики для родичів засуджених і потерпілих від злочинів [5, с. 124]. У пенітенціарній системі України досі відсутній дієвий механізм подання та розгляду скарг засуджених. Щороку з однієї – двох тисяч скарг, які надходять до центрального апарату Державної кримінально-виконавчої служби України, визнаються обґрунтованими менше десятка. У 2015 р. із 729 скарг, отриманих апаратом вищенаведеного органу, задоволено 6 скарг і 6 скарг були обґрунтовані. Оскаржити дії адміністрації практично неможливо – скарги не приймаються або приймаються і нікуди не направляються. Засуджені, які скажуться, піддаються тиску та погіршенню ставлення до них. Відсутність прогресу у взаємовідносинах персоналу установ та ув'язнених добре ілюструється фактичною відсутністю механізму подання і розгляду скарг. Такий стан речей сприяє збереженню психологічної напруги у відносинах персоналу та в'язнів. Керівництво відомства не бачить проблеми у такому становищі й тому не налаштоване на зміни у цій сфері [6, с. 18]. Із приводу забезпечення права осіб, які відбувають кримінальні покарання, висловили своє занепокоєння і міжнародні правозахисні організації. Так, наприклад, це сталося у Стрижавській виправній колонії № 81, де під час візиту в 2012 р. Європейського комітету проти катувань в Україні були висловлені серйозні побоювання через залякування після його закінчення окремих засуджених, які конфіденційно спілкувались із делегацією зазначеної організації. Незважаючи на цю сумну історію, стали відомі нові факти про те, що конфіденційні розмови із засудженими, яким приділяється таке величезне значення, прослуховувалися за допомогою спеціальних пристроїв. Ця сама хитрість, спрямована, очевидно, на помсту певним засудженим і на ухилення від відповідальності посадових осіб, на думку Комітету, можливо, була використана і під час останнього візиту вищенаведеної міжнародної організації. І це все незважаючи на свого роду скандал, пов'язаний із відвідуванням цієї ж установи. Так, у тій же Стрижавській колонії залякування повторилося, хоча і в іншому стилі – шляхом використання допомоги головних «представників неофіційної тюремної ієрархії». Побиттям у разі повідомлення чогось негативного делегації Комітету погрожували засудженим і під час першого відвідування Криворізької виправної колонії [8]. Вирішення вищенаведеної проблеми, насамперед, пов'язане із зміною кадрового складу установ виконання покарань, де були виявлені порушення. Окрім цього, негайного розроблення і прийняття потребує нормативно-правовий акт, який визначав би законодавчі процедури як звернення осіб, які відбувають кримінальні покарання, до компетентних органів і посадових осіб, так і процедури розгляду таких звернень, зокрема юридичну відповідальність осіб, які її порушують.

Висновки. Таким чином, аналіз вищенаведеного свідчить, що на сьогодні існує чимало проблем, пов'язаних із забезпеченням прав осіб, які відбувають кримінальні покарання. Під та-

кими правами слід розуміти комплекс закріплених у законах України та міжнародно-правових актах прав, які встановлюються за особами, котрі відбувають кримінальні покарання, в обсягу, відповідному правам усіх інших громадян, за винятком обмежень, встановлених законодавством та вироком суду. Вирішення проблемних питань, забезпечення дотримання прав осіб, які відбувають кримінальне покарання, може бути здійснено шляхом перегляду законодавчих положень, що закріплюють комплекс таких прав; впровадження ефективних механізмів реалізації таких прав; виконання у повному обсязі рекомендацій міжнародних правозахисних організацій у цій сфері; звільнення частини кадрів в окремих установах виконання покарань і слідчих ізоляторах; здійснення належного матеріально-технічного і фінансового забезпечення органів та установ виконання покарань.

Список використаних джерел:

1. Петров Є.В. Інформація як об'єкт цивільно-правових відносин : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Є.В. Петров. – Х., 2003. – 206 с.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України № 1129-IV від 11.07.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3–4. – Ст. 21.
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання» від 5.11.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=56953&pf35401=363140>.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених : Закон України № 1492-VIII від 7.09.2016 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 43. – Ст. 736.
5. Ягунов Д. Перспективи пенітенціарної реформи в Україні: деякі проекти та деякі кроки / Д. Ягунов // *European political and law discourse*. – 2016. – № 3. – С. 122–129.
6. Дотримання прав ув'язнених в Україні – 2015. Доповідь «Донецького Меморіалу» / упоряд. О.П. Букалов. – Харків, 2016. – 48 с.
7. Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2016 рік : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 418-р від 27.05.2016 р. // Офіційний вісник України. – 2016. – № 47. – Ст. 1709.
8. О последнем визите Европейского комитета против пыток в Украине / Громадська правозахисна організація «Донецький Меморіал» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrprison.org.ua/articles/1389468031>.
9. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання : Закон України № 838-VIII від 26.11.2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 2. – Ст. 18.
10. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання : Закон України № 838-VIII від 26.11.2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 2. – Ст. 18.
11. Yagunov D. Prison reforms in Ukraine: some analytical notes and recommendations / D. Yagunov // *Evropský politický a právní diskurz*. – 2016. – № 3. – С. 167–184.